

CUM AJUNGE GÂNDUL ÎN LUME? DAR FILOZOFIA ÎN LITERATURA PENTRU COPII?

Ioana Nanu

Școala Internațională Americană București

Are de-a face literatura pentru copii cu filozofia? Timpul, istoria, gândirea nu par la îndemâna literaturii de ficțiune. În Evul Mediu se credea că strănutul expulzează diavolul. Descartes considera că ceea ce e produs prin strănut - mucus (pentru urechile sensibile subliniez că acesta e cuvântul moștenit din latinescul *mucci*), izvorăsc din însuși sediul sufletului glanda pineală. Laura crede că, prin strănut, gândul ajunge în lume. Vă propun să căutăm înțelesul și să gândim împreună despre cărți în care filozofia pentru copii devine literatură.

Cuvinte cheie: filosofie, copii, gând.

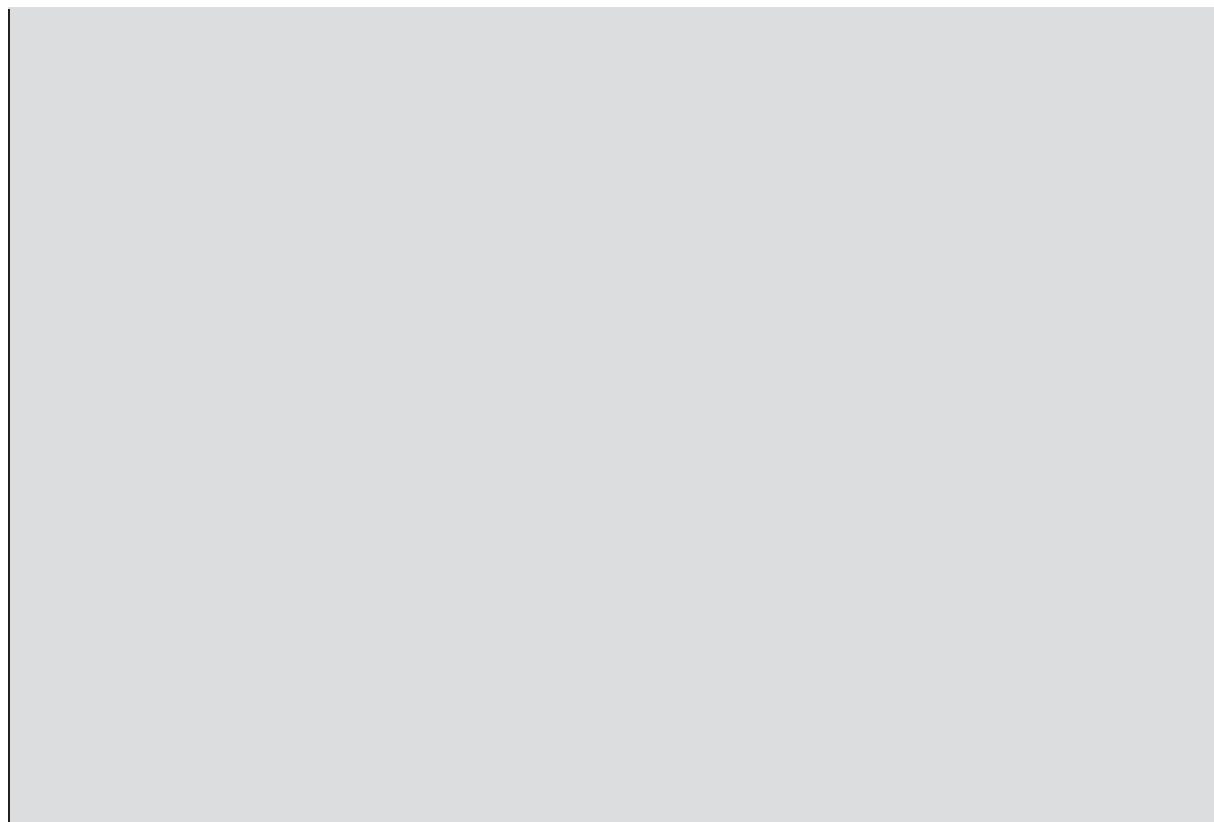
Has children's literature anything to do with philosophy? Time, history, thinking seem beyond the ken of fiction. During the Middle Ages they held that by sneezing one expels the devil from one's body. Descartes theorized that the mucus is secreted by the pineal gland, which is also the seat of the soul. Laura Grunberg proposes that we sneeze thoughts into the world. I propose to seek the meaning of this metaphor and to think together about books where philosophy for children becomes literature.

Keywords: philosophy, children, thought.

În timpuri străvechi, se credea că inima unui om încetează să bată în momentul în care acesta strănuta, urarea fiind, de aceea, „Să trăiești!”. Din secolul al VI-lea, după o epidemie de ciumă, s-a încetățenit ideea că sufletul părăsește trupul când strănutăm, dând naștere unui gol în care s-ar putea furișa diavolul. De aceea, în spațiul anglo-saxon, urarea este „God bless you!”. Peste secole, René Descartes (1596-1650) considera că, prin strănut, glanda pineală scade tensiunea intracraniană, secretând mucus (pentru urechile sensibile, subliniez că acesta e cuvântul moștenit din latinescul *mucci*); filozoful credea că aceasta e sediul sufletului. Hazlii sau nu, credințele despre strănut traversează istoria. În 2011, Laura Grünberg, speculând acest pretext, scrie o carte numită *Poveste cu un gând strănutat*, care ne provoacă să urmărim periplul unui gând de copil prin lume. Autoarea nu e la prima apariție a unei cărți pentru copii care abordează teme filozofice: *Istorie cu pârș, mătă și frunză de gutuie*, apărută în 2007, avea ca teme istoria și timpul.

De mult mă gândeam la cărțile pentru copii în care este speculată filozofia prin teme transpuse narativ. Nu am găsit prea multe. De asemenea, am constatat o spaimă a profesorilor față de asocierea literaturii pentru copii cu filozofia, deși facem filozofie în mod curent, chiar dacă inconștient. Amintesc aici o observație a lui Noam Chomsky: avem un basm; broasca e sărutată și devine prinț; niciun copil nu are vreo problemă să înțeleagă că un obiect care nu are niciuna din însușirile altui obiect devine acel alt obiect, fiind, de fapt, un alt obiect; vorbește ca o broască, arată ca o broască și este, totuși, un prinț. Observația lui Chomsky

subliniază puterea de abstractizare a minții copiilor. În acest sens, să reținem că întrebările pe care le punem zilnic acestora sunt din trei domenii capitale ale filozofiei: „Ce este?” e întrebarea ontologiei; „De unde știi?”, a epistemologiei, iar „De ce s-o fac?” este interogația eticii. Având aceste lucruri în minte, am imaginat, plecând de la gândul strănutat în lume al Laurei, întrebări care să antreneze profesorii de română în procesul de deconstruire a spaimei față de filozofie ca domeniu tehnic foarte înalt, în niciun caz destinat copilăriei.

Aceleași sarcini le-am dat și elevilor mei din clasa a VI-a și a VII-a. Ar fi interesant de comparat răspunsurile primite de la cele două grupuri.

Astfel de activități pot sugera profesorilor de română că nu e exclus să abordeze cu elevii de gimnaziu teme filozofice. Totuși, nu suntem familiarizați cu metodele și limbajul filozofic și aceasta e, poate, cea mai mare inhibiție a profesorului în fața unor atare texte. În sprijinul profesorilor, l-am introdus în discuție pe Mathew Lipman (1922-2010), care a fondat domeniul filozofiei pentru copii. Lipman, având dovezile empirice ale experienței sale didactice, credea, ca și Noam Chomsky, că cei mici posedă abilitatea de a gândi abstract de la vârste fragede. De aceea, a părăsit universitatea unde predă și a înființat în 1972 Institutul de Filozofie pentru Copii, care a dezvoltat un curriculum și metode prin care acest domeniu a devenit disciplină școlară. Ca să înțelegeți cum proceda Lipman, urmăriți pe

Youtube un film demonstrativ¹. Materialul este convingător, oferind un model de lecție în care ceea ce se relevă este „călărirea gândului”, strunit de profesor.

În afară de filmul amintit, există cărți de didactică centrate pe filozofia pentru copii. Iată câteva apărute în spațiul anglo-saxon:

Thinking in Education de Matthew Lipman

Big Ideas for Little Kids de Thomas Wartenberg

Philosophy for Young Children: A Practical Guide de Berys Gaut și Morag Gaut

Philosophy in Schools, ediție îngrijită de Michael Hand și Carrie Winstanley

The If Machine: Philosophical Enquiry in the Classroom de Peter Worley

The Philosophy Shop de Peter Worley

Games for Thinking de Robert Fisher

Stories for Thinking de Robert Fisher

Poems for Thinking de Robert Fisher

Philosophy for Kids: 40 Fun Questions That Help You Wonder About Everything and

The Examined Life: Advanced Philosophy for Kids de David A. White

Harry Potter and Philosophy: If Aristotle Ran Hogwarts, antologie îngrijită de David Baggett și Shawn Klein

Obiecții pertinente în cazul titlurilor anterioare sunt prețul și faptul că nu sunt în română. Există, totuși, și în limba română câteva resurse didactice minunate:

Sânziana. Filozofie pentru copii de Matthew Lipman

Să gândim împreună. Ghidul învățătorului de folosire a manualului pentru copii „Sânziana” de Matthew Lipman și Ann Gazzard

Ruxi. Filozofie pentru copii de Matthew Lipman

Să căutăm înțelesul. Ghidul învățătorului de folosire a manualului pentru copii „Ruxi” de Matthew Lipman și Ann Margaret Sharp

Volumele de mai sus, apărute la Humanitas, oferă numeroase texte și activități centrate pe formarea gândirii critice la copiii de clasa a III-a și a IV-a. Activitățile sunt foarte ușor de transferat la clasele de gimnaziu și impresionează prin coerența pe care o au pe parcursul celor doi ani pentru care sunt gândite. Un alt titlu util pentru subiect de la aceeași editură este *Filozofia pe înțelesul copiilor* de Roger-Pol Droit (în original *La philosophie expliquée à ma fille*). Cartea pleacă tocmai de la realitatea că filozofia provoacă teamă, autorul francez propunând deconstruirea prejudecății adulților despre acest domeniu prin întrebările despre lume pe care le

¹ <http://www.youtube.com/watch?v=fp51B3YVnIE>
<http://www.youtube.com/watch?v=P7fYxuC5lBQ>
<http://www.youtube.com/watch?v=4uHK140Pxj0>
<http://www.youtube.com/watch?v=hgW54B2GHU8>
<http://www.youtube.com/watch?v=gDLBq5tI9vY>
<http://www.youtube.com/watch?v=ViRctUEySwM>
<http://www.youtube.com/watch?v=PgT0u1vO0qU>

pun copiii. Ultima propunere pentru familiarizarea cu filozofia este un volum de la editura Paideia – *Despre gândire. O crestomație* de Isaiah Berlin, Hannah Arendt, Harry G. Frankfurt. Aceasta cuprinde trei eseuri care sunt explicite și atractiv scrise, asocierea lor în volum fiind pertinentă și inteligentă. Iată trei fragmente:

„La întrebarea: Care este sensul expresiei «timpul viitor»? grămaticii pot răspunde aplicând în chip mecanic reguli formale, dar când întreb «Ce este viitorul»? unde să ne uităm după răspuns? Asemenea întrebări le numim filozofice. Oamenii de rând le privesc cu dispreț sau cu sfântă spaimă ori cu neîncredere, după cum le este firea. Dacă s-ar obiecta că toate acestea sunt foarte abstracte și îndepărtate de experiența de zi cu zi, prea puțin legate de interesele centrale, de fericirea și nefericirea și de destinul din urmă al oamenilor de rând, răspunsul este că obiecția e falsă. Oamenii nu pot trăi fără a căuta să-și descrie și să-și explice universul.” Isaiah Berlin, *Rostul filosofiei*

„Socrate însuși, foarte conștient că gândirea se ocupă de lucruri nevăzute și că este ea însăși nevăzută, lipsită fiind de manifestările exterioare ale altor activități, a descris-o cu ajutorul unei metafore: «Vânturile însele sunt nevăzute, dar efectul lor este manifest, iar noi le simțim apropierea.»” Hannah Arendt, *Gândirea și relația ei cu moralitatea*

„De ce se mănâncă așa de mult rahat? Nu sunt sigur că se mănâncă mai mult în zilele noastre decât în trecut. Există în ziua de azi mai multă comunicare ca oricând, iar rahatul s-ar putea să se fi înmulțit doar proporțional. Când cineva trebuie să vorbească despre un subiect pe care nu-l cunoaște bine, va trebui, inevitabil, să mănânce rahat. Așadar, producția va fi direct proporțională cu ocaziile sau obligațiile de a vorbi mai mult decât cunoștințele vorbitorului o permit.” *Despre a mânca rahat* de Harry G. Frankfurt

În afară de cărțile didactice sau de cele care glosează filozofia, există categoria de cărți ficționale care abordează teme filozofice în literatura pentru copii. Multe dintre ele provin din literatura străină:

Wise Guy: The Life and Adventures of Socrates de M. D. Usher

The Philosophers' Club de Christopher Phillips și Kim Doner

The Pig that Wants to be Eaten de Julian Baggini

The If Odyssey: A Philosophical Journey Through Greek Myth and Legend for 8-16 Year Olds de Peter Worley

The Machine Who Was Also a Boy de Mike McRae și Tom Dullemond

A Young Person's Guide to Philosophy de Jeremy Weate

Dintre cărțile traduse în română, amintesc două titluri pentru această categorie: *Lumea Sofiei* de Jostein Gaarder și *Micul prinț* de Antoine de Saint Exupéry. Lista este deschisă și puteți îmbogăți.

În concluzie, am intenționat prin activitatea propusă trei lucruri: să lansez invitația de a reflecta la prejudecata că literatura pentru copii și filozofia sunt

incompatibile, să-l introduc în bibliografia profesorului de română pe Mathew Lipman și să atrag atenția asupra câtorva titluri: *Ruxi și Sânziana*, traduse de Doina Ștefănescu, și *Istorie cu copii și Pârș, mătă, frunză de gutuie și Poveste cu un gând strănutat* de Laura Grünberg. Primele oferă parcursuri didactice explicite despre aplicarea gândirii critice, ultimele sunt texte în care autoarea provoacă copiii prin teme filozofice.

La final, vă invit la un exercițiu introspectiv, prin completarea următorului chestionar, inspirat de *Poveste cu un gând strănutat*:

Câte gânduri bune ai avut azi?	Niciunul	Între 1 și 10	Peste 20	Peste 50	Nenumărate